

Pražské univerzitní vesnice do roku 1622

Jednu z mnoha příčin úpadku pražské univerzity v předbělohorském období, ne-li tu hlavní, vidí dosavadní historická literatura ve špatném ekonomickém stavu školy, který nedovoloval provést v úplnosti zamýšlené reformy, směřující k rozšíření výuky a počtu studentů i profesorů.¹ Za největší nedostatek je považována skutečnost, že pozemkový majetek karolinské akademie, který byl hlavním zdrojem příjmů univerzity jako celku a především nejdůležitější položkou platů univerzitních profesorů, byl rozptýlen po celých Čechách. Z toho vyplývaly nejen potíže se správou univerzitních vsí a jejich poddaných, ale i zdoluhavý a neproduktivní systém výběru úročních peněz a naturálních dávek. Připomeňme ještě, že k tomu je nutno připočítat i konzervativismus profesorů, lpících na tradičních naturálních příjmech. Přímým opakem, jak bylo několikrát konstatováno, bylo hospodářství konkurenční jezuitské univerzity, těšící se od samého začátku bohaté finanční podpoře šlechtické obce a později založené na výnosu velkostatků, soustředěných do bezprostředního pražského okolí.²

Abychom mohli zkoumat podíl pražských univerzitních vesnic na celouniverzitním hospodářství v době od karlovského do předbělohorského období, musíme si nejdříve alespoň ve stručnosti představit strukturu univerzitního hospodářství. Jeho těžiště leželo v systému univerzitních kolejí, protože všechny ostatní příjmy (imatrikulační taxy, poplatky za výuku, zkoušky atd.) byly podstatně menší a především značně nepravidelné a odvislé od počtu studentů. Jejich převážná část navíc plynula spíše do rukou profesorů než do univerzitní pokladny. Systém univerzitního hospodářství respektoval fakt, že koleje byly základním článkem univerzitní struktury, poskytujícím jedinou stabilní oporu univerzitní výuce a hmotnému zajištění studentů a profesorů vlastními prostředky. Proto byly v Praze nejdříve zakládány koleje učitelů — mistrů, které byly poté následovány studentskými domy, jež postupně zatlačily do pozadí dosavadní způsob studentských burs, vázaných na byt profesora.

Systém kolejního hospodářství má svůj původ již v počátečním, karlovském období. Tehdy se vytváří určitý „model“ univerzitní ekonomiky, který byl vzorem nejen pro další pražské kolejní instituce, ale jak se zdá, i pro ostatní středoevropské univerzity. Jeho podoba spočívala v tom, že vedle obvyklých příjmů z výnosu vlastního pozemkového majetku počítá s pravidelnými příjmy z církevních obročí, určených pro mistry kolegiáty (prvně se tak stalo v případě profesorských kolejí Karlovy a Věch svatých roku 1366).³

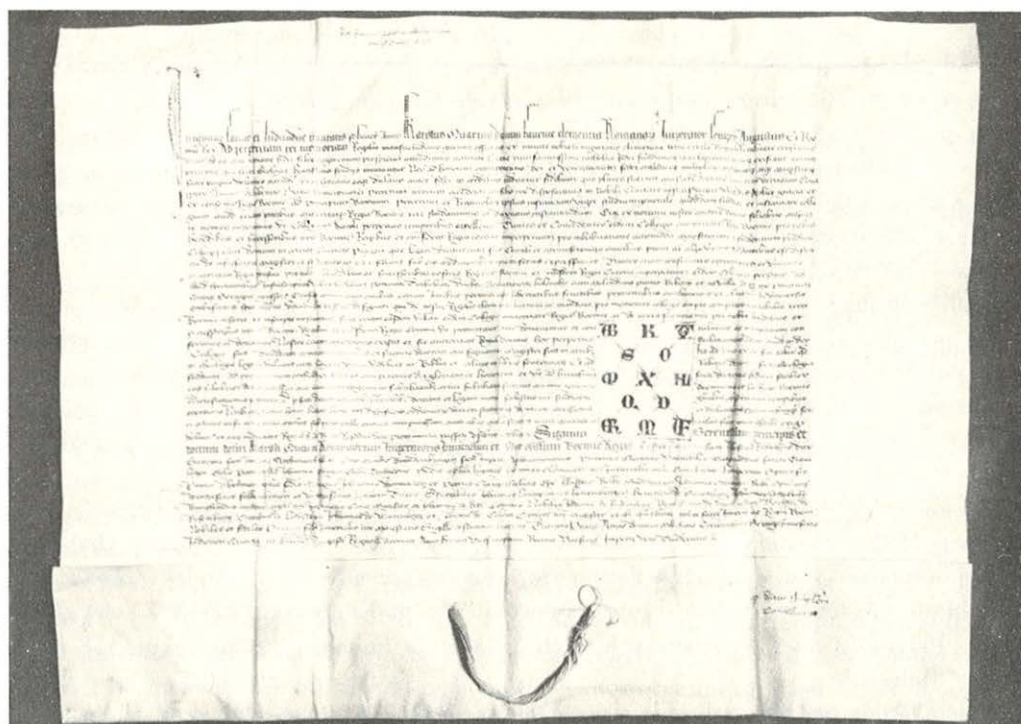
Bohdalec — návrší nad botičskou nivou — sídliště doby kamenné.

Určitou změnu poté přináší první polovina 15. století. Univerzita, ač je to paradoxní vzhledem k jejímu postavení v husitském hnutí, nezískala sekularizací církevního vlastnictví žádný nový pozemkový majetek, ale naopak část dokonce ztratila. Od poloviny tohoto století se datují neustále se opakující nářky pražských mistrů na neudržitelný stav univerzity, který nedovoluje „uživit“ víc než deset profesorů a jen o něco málo více studentů. Nebýt podpory dvou pražských donátorů, byli by univerzitní studenti v Praze odkázáni jen na měšťanské domy. Co by tato skutečnost znamenala pro sociální složení studentstva je nasnadě.

O sto let později bylo pražské vysoké učení postiženo stejně jako ostatní česká města panovníkovým zásahem, který po nezdařeném povstání v roce 1547 zkonfiskoval část univerzitních statků. Náhradou za zabraný majetek byly univerzitě vypláceny královskou komorou platy, které však, jak víme, nedosahovaly výše původních příjmů a nebyly mnohdy vypláceny ve stanovených lhůtách.

Nejpodstatnější změnu v předbělohorském kolejním hospodářství měl přinést rok 1609, který byl datem dlouho očekávané reformy univerzity. Z většiny opravných návrhů však zů-

Zakládací listina Karlovy koleje z roku 1366, v níž jsou jmenovány i vesnice Horní Počernice a Čertousy, ležící v pražské oblasti. (Archiv UK, sign. I/7).

staly při malé podpoře utrakvistických stavů jen proklamace — nepodařilo se odprodat vzdálené vesnice stejně jako se nezdařil záměr opatřit si veřejnou sbírkou finance potřebné na rozšíření univerzity. Nejdůležitějším uskutečněným zásahem do tradiční univerzitní struktury byla vedle zrušení celibátu profesorů nová forma učitelských platů. Napříště bylo zrušeno oddělené hospodaření jednotlivých kolejí a ze sloučených výnosů byly nově zřízeným hospodářským úředníkem univerzity (kvestorem) vypláceny rovným dílem profesorské saláry.⁴

Pokusíme-li se rekonstruovat časový sled územních zisků karolinské univerzity v jejím nejbližším okolí, v pražské doméně, zjistíme, že nejstarší zpráva o univerzitním majetku v oblasti Prahy se váže k roku 1355. Tehdy první univerzitní kancelář a pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic zajistil trvalý úroční příjem lektoru teologie v pražské metropolitní kapitule ve vesnici Zlatníky, k nimž přidal ještě plat ve vsi Hodkovice.⁵

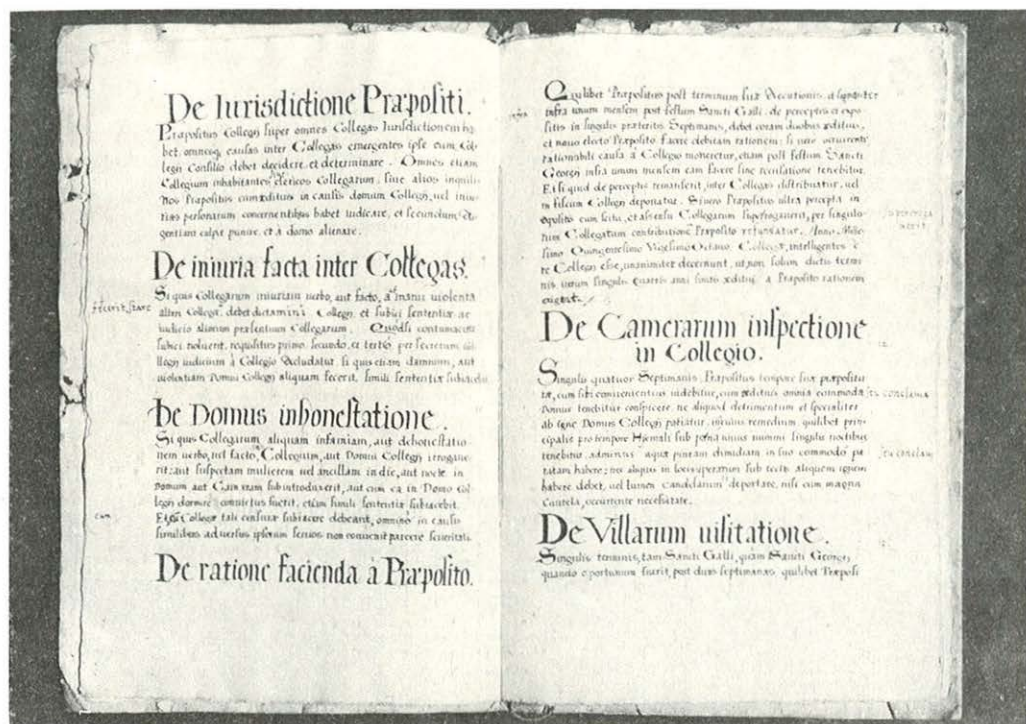
Z jiné zprávy z doby univerzitních počátků víme o koupi vesnice (Horní) Počernice a úroku pěti kop pražských grošů v Čertousích (Trčusy), které Arnošt z Pardubic koupil jako univerzitní kancelář od staroměstského měšťana Henslina Beneše, pravděpodobně ještě v roce 1358. Na nákup použil peněz získaných od duchovenstva Českého království. Vedle Počernic a Čertous umožnila sbírka získání dalších pěti statků, které se staly základem stálých příjmů pražských mistrů v prvních desetiletích nového obecného učení.⁶

S výjimkou Počernic a Čertous však původní univerzitní držba neměla dlouhého trvání. Změnou hospodářského zajištění pražských profesorů ztrácí univerzita (pravděpodobně panovnickou směnou) všechny ostatní statky, protože při založení Karlovy koleje v roce 1366 je jmenováno celkem šest vsí, z toho čtyři nové: Drahelčice, Holonohy, Nenačovice a Uněbuzy⁷. Ty pak byly po celou dobu existence samostatné koleje hlavním zdrojem jejích příjmů. Ještě ve 14. století (s jistotou od roku 1377) získalo Karolinum polovinu dnes již zaniklé vsi Psáře pod Vyšehradem, jejíž držba byla ale potvrzena až na začátku následujícího století.⁸ Snahy po scelení pozemkového vlastnictví se objevily již v době před reformou univerzity, když Karlova kolej spojila finanční prostředky s kolejí královny Hedviky a Nazaretskou kolejí a roku 1570 zakoupila vesnici (Horní) Roztyly, která se stala posledním velkým pozemkovým ziskem karolinských kolegiátů před Bílou horou.⁹

Jestliže druhá mistrovská kolej — Všechny svatých — vznikla současně s Karolinem roku 1366, neměla žádný pozemkový majetek na území Prahy (užívala asi jedinou ves Tvršice na Žatecku), bylo tomu podobně u poslední kolejní fundace pro pražské profesory — koleje krále Václava — i když s tou výjimkou, že k roku 1605 máme zachovánu poněkud nejasnou zprávu o ročním platu 55 kop grošů ze vsi Vršovice, jehož příjemcem byl právě probošt této koleje.¹⁰

Ze studentských univerzitních domů byla v předhusitském období nejvýznamnější kolej královny Hedviky (zvaná také Litevská), založená roku 1397 polskou královnou Hedvikou. Svými hospodářskými zájmy, díky darům pražského měšťana Kříže, byla kolej vázána v pražské oblasti, přestože její jediná vesnice Krymlov ležela na Kouřimsku. Litevská kolej získala roku 1401 úroční platy v nedalekých vsích Koloděje a Jinonice, k nimž roku 1458 přibyl úrok z Malešic.¹¹

Kolej Národa českého, založená v posledním desetiletí 14. století, držela od 15. století na

Obnovené znění statut Karlovy koleje z počátku 16. století s pasážemi o správě kolejních vsí. (Archív UK, sign. I/6).

území Prahy část vsi Bubny. Roku 1474 zde zakoupila za 160 kop míšeňských grošů roční plat a jeho držitelkou byla až do počátku 17. století.¹²

Poslední z předhusitských studentských kolejí — známý Nazaret, spojený s Betlémskou kaplí, držel v pražské oblasti část vsi Baštěk (Malá Bášf), z níž od konce 15. století plynul do kolejní pokladny roční příjem deseti kop grošů.¹³

Ze dvou nových pohusitských kolejních fundací (koleje Rečkovy a Loudovy) jen první vlastnila pozemkový majetek v blízkém okolí Prahy. Michle náležela Rečkově koleji od jejího založení v roce 1438 a po celé následující období patřila k největším a nejvýnosnějším statkům pražské univerzity.¹⁴

Bezpochyby největší a nejmajetnější univerzitní institucí našeho období byla Karlova kolej se svými sedmi vesnicemi, které představovaly více než polovinu celouniverzitních příjmů z pozemkového majetku. Mezi karolinskými vesnicemi zaujímaly nejvýznamnější postavení Horní Počernice.¹⁵

První doklad o jejich existenci sahá k roku 1322, kdy zde pražský měšťan Sypoto z Benešova získává emfiteusi pozemky.¹⁶ Od roku 1358 byly v univerzitních rukou a o šest let později v majetku karolinských mistrů. Jinak poměrně sporadické zprávy o univerzitním hospodářství 14. a počátku 15. století jsou nejbohatší právě pro vesnický majetek Karolina. Víme z nich, že na Počernicích evidentně vážly, jak bylo v té době obvyklé, i mimouniverzitní pla-

ty, které se kolej postupně snažila vykoupit (roku 1372 například roční plat jedné kopy grošů od pražského ženského kláštera Marie Magdalény).¹⁷ Pro Horní Počernice máme ještě z předhusitských dob zachován doklad o emfiteusi blíže neuvedeného počernického statku, který byl prodán jednomu z mistrů artistické fakulty a bakaláři teologie Ludolfu Meistermanovi.¹⁸

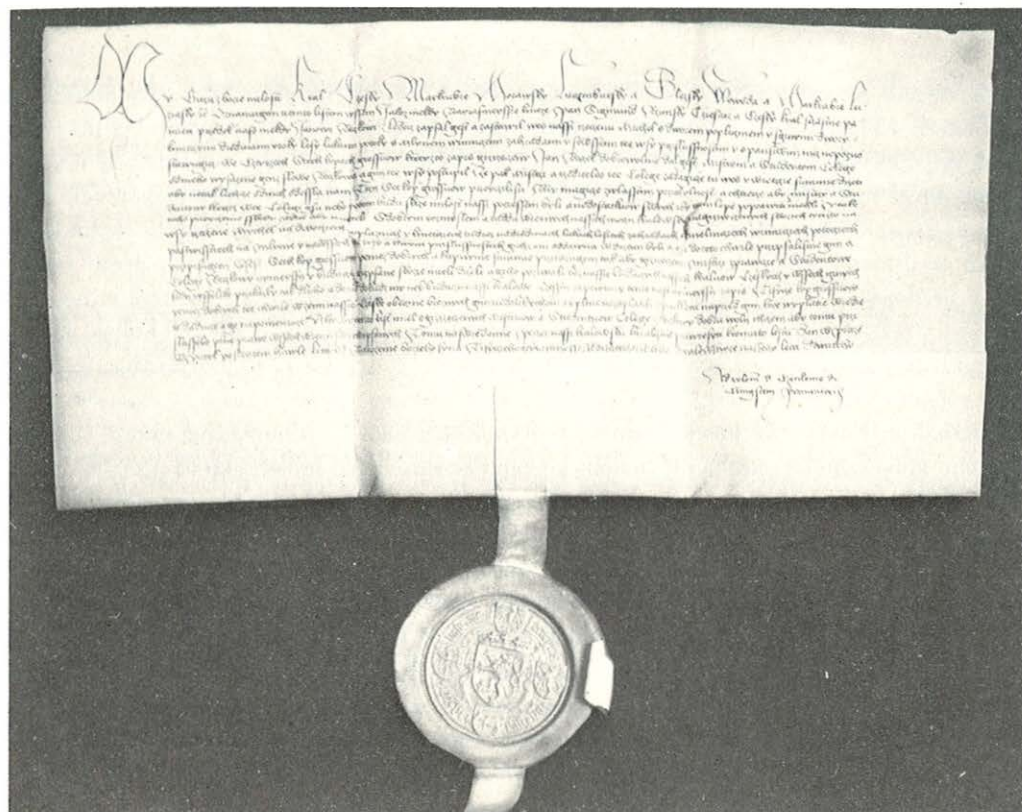
Do tohoto období spadá i jinak nedoložený soudní spor o počernické pastviny, zvané Meziháje, který v roce 1417 vedla kolej se svým sousedem, pražským měšťanem Václavem Křížem. Poslední z předhusitských zpráv je cenná tím, že nás informuje o výnosu všech karolinských statků. Největší výše je zapsána právě u Horních Počernic, které ročně přinášely do kolejní pokladny 94 kop a 12 pražských grošů. Pro srovnání uveďme, že z dalších „pražských“ vsí kolej vybírala nepoměrně méně (Čertousy dávaly šest a půl kopy, i když zakládací listina uvádí pouze pět kop, a Psáře 13 kop 33 grošů).¹⁹

Od poloviny 16. století můžeme naše vědomosti díky zachovaným univerzitním úředním knihám rozšiřovat o další poznatky. Předně je možné učinit si představu o rozsahu vesnického majetku a počtech poddaných. Konkrétně pro Počernice je uváděna rozloha 30 lánů, polovina Čertous, patřící koleji, měla pouze tři a půl lánu a Psáře, respektive jejich univerzitní část, devět lánů. Počtem poddaných byly opět největší Počernice s 18 vesničany (roku 1615 zde žilo již 19 „osedlých“). V Čertousích hospodařili dva kolejní poddaní a v Psářích pět vesničanů (roku 1615 jen čtyři). Roční výnos se oproti předhusitskému období vůbec nezměnil. Je k němu však nutno ještě připočítat příjem z naturálních dávek (pravidelně se mluví o slepicích a vejcích), který jej zvyšoval o dalších 30 kop z Počernic a Čertous. V 16. století došlo k novému zvýšení příjmů z vesnic, které kolej získala z tzv. gruntovních platů. V Počernicích z nich platilo sedm poddaných osmnáct a půl kopy a v Psářích jeden vesničan šest kop grošů.²⁰

V 16. století měla být kolejní pokladna obohacena o výnos nejdříve z tzv. Hesoltovského dvora v (Horních) Roztylech a od roku 1570 o úrok z celé vsi.²¹ Ani v jednom případě nemáme však zachyceny konkrétní zprávy o jejich výši (měly se o něj dělit všechny tři instituce, které ves koupily, tedy kolej Karlova, Litevská a Nazaretská). Víme jen, že Roztyly byly zakoupeny jako „pustá“ vesnice, která musela být osídlena poddanými ze sousední Michle, patřící Rečkově koleji.

První ze studentských kolejí, kolej královny Hedviky, nevlastnila na pražském území žádný souvislý pozemkový majetek, od počátku 15. století zde zakoupila jen několik úročních platů. Suma 10 kop pražských grošů, kterou koupil prokurátor koleje od Martina Rotleva z Kolodějí, plynula z Kolodějí.²² Roku 1401 kolej již měla i další úrok v Jinonicích²³ ve výši sedmi kop grošů, který však mohla užívat až o více než deset let později, protože druhý z kolejních prokurátorů Jan Štěkna jej předal do užívání své matce. Potvrzení kolejního majetku z roku 1431 zaručuje držbu platů v Kolodějích a Jinonicích ve stejné výši jako v počátečním období.²⁴

Roku 1458 nově získaný plat v Malešicích²⁵ obdržela kolej darem od Jiřího z Poděbrad a byl jí vyplácen šestipanským úřadem Nového Města pražského ve výši pěti kop grošů. Po období husitských válek kolej ztrácí kolodějský plat výměnou za úroční plat o stejné výši

Listinou z roku 1466 potvrzuje král Jiří z Poděbrad Rečkově koleji vlastnictví vesnice Michle, (Archív UK, sign. I/85).

v Myšlíně, kterou provedl Vilém Kostka z Postupic. Příjem Litevské koleje z „pražského“ majetku byl tedy v porovnání s celkovým výnosem kolejního pozemkového majetku podstatně menší, než tomu bylo v případě Karolina. Protože platy během 16. století (i po přepočtu na míšeňské kopy) zůstaly na stejné výši, byl nadále jedinou jistotou kolejního hospodářství souvislý pozemkový majetek. Ten měla kolej královny Hedviky zaručen v jediné kolejní vesnici Krymlově, poměrně vzdálené od Prahy.

Kolej Národa českého spočívala na obdobném systému hospodářského zajištění, jako předchozí studentská korporace. V době svého založení byla držitelkou pouze dvou platů, které v 15. století postupně rozmnožovala dalšími dary a koupěmi nejen o úroční platy, ale i o celé vesnice. Roku 1474 věnovala 160 kop grošů na nákup ročního platu sedmi a půl kopy v Bubnech.²⁶ Na počátku následujícího století pak spojila finanční prostředky (z celkových 168 kop dala nejvyšší sumu 70 kop grošů) s Rečkovou a Loudovou kolejí a artistickou fakultou ke koupi Žateckého dvora v univerzitní vsi Michli, jenž jí vynášel ročně pět kop grošů (od roku 1502). K němu se připojil ještě nevelký příjem jedné kopy 24 grošů z Holešovic,²⁷ který kolej získala zjevně v průběhu 16. století.

Zachovaná kniha kolejních „počtů“ nám umožňuje detailnější pohled na hospodaření koleje v letech 1541 až 1547, především evidencí jinde nezaznamenaných výdajů. Na první pohled nás překvapí naprostá nepravidelnost všech příjmů, a to jak výše tak mnohdy i celých plateb, které byly příčinou, že v obou obvyklých termínech kolísala velikost příjmů celé koleje mezi 26 až 38 kopami o sv. Jiří, a mezi 39 až 120 kopami grošů o sv. Havlu. Jedinou výjimku představují pravidelné roční příjmy z kolejních vesnic, které byly navíc placeny zpravidla v předepsané výši. Druhou poněkud zarážející skutečností je, uvědomíme-li si neustálé stížnosti pražských profesorů na nedostatečné hmotné zajištění univerzity, že kolejní hospodaření bylo v každém roce výrazně aktivní (v letech 1542, 1544 a 1545 to byla více než polovina ročního výnosu).²⁸

Malý dům Nazaretské koleje, vzniklé v prvním desetiletí 15. století, živil chudé studenty českého univerzitního národa při Betlémské kapli ze skrovných prostředků tří úročních platů, jejichž roční výše o mnoho nepřesáhla 25 kop pražských grošů.²⁹ Od poloviny století se však kolejní výnosy začaly pomalu zvětšovat, až v roce 1547 dosáhly téměř 79 kop. Jediný příjem z pražské oblasti, pocházející ze vsi Baštěk (Malá Bášť),³⁰ získala kolej asi na počátku osmdesátých let 15. století. Zdejší roční plat deseti kop grošů odvádělo pět kolejních poddaných.³¹

Nejbohatší ze studentských univerzitních domů byla bezesporu Rečkova kolej, která měla od svého založení v užívání dvě vesnice — Dolánky a Michli. V zakládací listině bylo ustanoveno, že z Michle³² má být koleji ročně vypláceno 40 kop grošů. Protože však vesnici získal Jan Reček zástavou od císaře Zikmunda, bylo tu stále nebezpečí, že může být českými králi vyplacena. Proto se kolej po desetiletí snažila, aby ji získala do trvalé držby, což se jí definitivně podařilo až roku 1502 listinou krále Vladislava Jagellonského.³³

Původní plat byl roku 1474 zvýšen o téměř 8 kop a 56 grošů tím, že správcové koleje nově rozdělili vesnická pole. V této době již z Michle přicházelo více než šedesát procent kolejních příjmů, z nichž bylo živo dvanáct studentů a další tři osoby (direktoři a kaplan). Nedlouho po založení získala Rečkova kolej další pozemky v pražské oblasti. Nejdříve roku 1458 dostala od správce koleje Národa českého roční plat 24 kop grošů z vinice na Bohdali a roku 1502 koupila společně s touto a Loudovou kolejí Žatecký dvůr v Michli, z něhož pobírala ročně šest kop. Sloučením michelských polností zvětšila kolej nejen své příjmy (na počátku 17. století to bylo 90 míšeňských kop a naturálie), ale i počet vesničanů z původních 20 v letech 1563—1594 na 29 v roce 1615. Deset michelských poddaných platilo navíc z pronajatých polí 143 kop grošů gruntovních platů.³⁴

Je tedy patrné, že rozhodujícím faktorem univerzitního hospodářství byla svobodná držba pozemkového majetku, která přinášela stálý a pravidelný výnos. Zůstává faktem, platným pro mistrovské koleje stejně jako pro studentské univerzitní domy, že základní položkou jejich příjmů byly platy z přímo užívaných vesnic, jež byly pouze doplňovány menšími částkami ročních platů z ostatního majetku. A nebude asi náhodou, že dvě nejbohatší univerzitní instituce — profesorská Karlova kolej a studentská Rečkova kolej — založily svou hospodářskou sílu na pozemkovém vlastnictví v bezprostředním pražském okolí, do něhož soustředily zájem po celé předbělohorské období. Obě se vyznačují stále silící tendencí, patrnou zvláště v univerzitní reformě z počátku 17. století, která směřovala ke scelení univerzitních statků do

nejbližšího okolí, jež mělo zaručit nový rozkvět pražského vysokého učení. Toto úsilí mělo vedle ekonomických a správních aspektů svůj význam v tom, že univerzita se snažila opřít se o centrální kališnické území, odkud přicházelo ke studiu značné procento posluchačů a jež bylo jednou z hlavních oblastí hmotné podpory univerzity ze strany českého měšťanstva.

POZNÁMKY

- 1 Názor vyjádřený nejvýstižněji ve Stručných dějinách Univerzity Karlovy, Praha 1964, s. 88—89, je s některými obměnami tradován od obou základních děl Zikmunda Wintra k dějinám pražské univerzity (Děje vysokých škol pražských od secesí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409—1622), Praha 1897 a O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje, Kulturní obraz XV. a XVI. století, Praha 1899).
- 2 Téměř všechna literatura, na niž je zapotřebí odkázat, je podchycena v soupisu Melanové, M. — Svatoše, M.: Bibliografie k dějinám pražské univerzity do roku 1622 (1775—1975), Praha 1979, zvl. s. 81—85.
- 3 Svatoš, M.: Hospodářské zázemí pražské univerzity v době Karla IV. (1347—1378). *Acta Universitatis Carolinae — Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 18/2, 1978, s. 7—36.
- 4 Doposud nejobsažnější informace o univerzitní reformě z roku 1609 shromáždil Winter, Z.: Děje vysokých škol pražských, s. 83—146.
- 5 Zprávy o převodu majetku jsou uvedeny viz pozn. 3, s. 8—9.
- 6 Tamtéž, s. 9—10.
- 7 Nejnověji publikace Petráň, J.: *Karolinum*, Praha 1988 a Svatoš, M.: *Hospodářství Karlovy koleje* (srovnání předhusitského a předbělohorského stavu). *AUC — Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 26/2, 1986, s. 23—33.
- 8 Intabulaci vsi Psáře do zemských desk v roce 1403 zachytil Tomek, V. V.: Děje university pražské. Praha 1849, s. 132, který rovněž poukázal na zprávu protokolu pražské konsistoře, v němž jsou Psáře uváděny jako kolejní majetek již roku 1377.
- 9 Univerzita zde od roku 1524 vlastnila dvůr, zvaný Hesoltovský, ve správě Karlovy koleje. Jeho koupě a předchozí držba je zachytitelná v listinách Archivu Univerzity Karlovy, sign. II/60—61, 64, 68—70 z let 1482—1524.
- 10 Podle dnes ztraceného rukopisu univerzitního archivu A 34 (*Rationes rectoris* Bacháček, 1605—1606, 1616) ji uvádí Winter, Z.: o.c., 1899, s. 75.
- 11 Svatoš, M.: Litevská kolej pražské univerzity (1397—1622). In: Praha — Vilnius. Sborník prací k 400. výročí založení univerzity ve Vilniusu. Praha 1981, s. 21—22.
- 12 Winter, Z.: o.c., 1899, s. 73.
- 13 Tamtéž.
- 14 Listina Archivu UK, sign. II/52.
- 15 Profous, A.: Místní jména v Čechách III. Praha 1951, s. 391.
- 16 Listina Archivu UK, sign. II/1.
- 17 Její přetisk uveřejnil Nováček, V. J.: Několik listin týkajících se koleje Karlovy z let 1367—1424. *Věstník královské české společnosti nauk* II, 1896, XII, č. 3.
- 18 Tamtéž, č. 9, zachycující prodej statku roku 1401 měšťanu Vítkovi z Popovic. K prodeji se váže pravděpodobně i další dochovaná listina (Archiv UK, sign. II/42) z roku 1416, podle níž byl mistru Meistermanovi vyplácen kolejí roční plat jedné kopy.
- 19 Balbín, B.: *Bohemia docta* I. Praha 1776 (vyd. R. Ungar), s. 55—56.
- 20 Soupis univerzitních příjmů sestavila Šaňková, E.: *Majetek a správa kolejí Karlovy university (1348—1622)*. Diplomová práce FF UK, Praha 1956 na základě podstatné části pramenů univerzitního původu.
- 21 Profous, A.: o.c., 1951, s. 602—603.
- 22 Profous, A.: Místní jména v Čechách II. Praha 1949, s. 287.
- 23 Tamtéž, s. 156.
- 24 Listina Archivu UK, sign. II/49.

- 25 Profous, A.: o.c., 1951, s. 10.
- 26 Profous, A.: Místní jména v Čechách I. Praha 1947, s. 195.
- 27 Tamtéž, s. 589.
- 28 Šaňková, E.: o.c., 1956, s. 80—81, tab. V—VI.
- 29 Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy IX. Praha 1893, s. 208.
- 30 Profous, A.: o.c., 1947, s. 30.
- 31 Šaňková, E.: o.c., 1956, s. 75—76, 112.
- 32 Profous, A.: o.c., 1951, s. 68—69.
- 33 Archív UK, sign. I/90. K výplatě vsí se váže i listina Jiřího z Poděbrad z roku 1466, kterou král stanovil částku za vyplacení ve výši 1 000 kop pražských grošů (tamtéž, sign. I/85).
- 34 Šaňková, E.: o.c., 1956, s. 100—101, 106.